

Kápolnás Olivér

A hun hagyomány a mongol krónikákban¹

2011-ben Mongóliában állami szinten ünnepelték a hun² államalapítás 2220. évfordulóját.³ A kortárs mongol köztudatban benne van a hun–mongol hagyomány. A mongol történeti művek segítségével vizsgálható, hogy ez a nézet egy régi hagyományra vezethető-e vissza (azaz belső keletkezésű-e), vagy külső átvétel. Ezzel kapcsolatban felmerül a kérdés, hogy volt-e valami ősi hun hagyománya a mongoloknak vagy sem. A kérdés távlatait kiszélesítve: a belső-ázsiai füves pusztát a hunok után uraló, egymást váltó nomád birodalmaknak volt-e hun hagyományuk.

A belső-ázsiai sztyeppével kapcsolatban általánosságban elmondható, hogy az itteni életforma nem kedvezett az írásbeliségnek, a szóbeli hagyomány sokkal jelentősebb volt. A 6. században alapított Türk Birodalom idejéből maradt fenn először értékelhető mennyiségű írásos emlék, ezek közül Kül Tegin (megh. 731) és Tonjukuk (megh. 726) 8. századi sztéléfeliratai a legjelentősebbek.⁴ Ezen a két sztélén szó esik a Türk Birodalom megalapításáról és történetéről is, azonban a türkök előtti idők teljesen hiányoznak, a hunok meg sincsenek említve.

A későbbi dinasztiák közül a kitajoktól és a dzsürcsenektől maradt fenn komolyabb mennyiségű írott anyag, azonban ezekben sem szerepelnek a hunok. A 14. században összeállították ennek a két dinasztiának a történetét; ezek az alapítónál kezdődnek, a korábbi időkről gyakorlatilag nem esik szó.⁵ A kitaj uralkodói dinasztia eredetéről, hatalmának forrásáról nem szól a dinasztia krónikája, a kitajok történelme az alapító (fő)városépítésével kezdődik.⁶ A dzsürcsen birodalom története szerint az uralkodói dinasztia alapítója koreai

¹ A tanulmánnyal Ács Pálnak kívánok boldog születésnapot. A tanulmányban az egyszerűsített tudományos átírást használtam (j helyett j, č helyett c).

² A tanulmányban az egyszerűség kedvéért az ázsiai hunokat (*xiongnu* 匈奴) hunoknak írjuk, ami nem jelenti az ázsiai és európai hunok azonosságának elfogadását.

³ A *Treasures of the Xiongnu* (Gelegdorj Eregzen [ed.] 2011) című mongol kiállítási katalógus előszavában a mongol elnök (Ts. Elbegdorj), a Mongol Tudományos Akadémia Régészeti Intézetének igazgatója (D. Tseveendorj) és a Mongol Nemzeti Múzeum igazgatója (J. Saruulbuyan) is a hun–mongol rokonság eszméje mellett foglal állást.

⁴ Györffy 2002: 55–76, Berta 2004: 91–206.

⁵ A kitaj birodalom (Liao 遼, 907–1125) történetének részletei angolul is hozzáférhetőek: Wittfogel – Feng 1944. A dzsürcsen birodalom (Jin 金, 1115–1234) birodalom történetének csak a 17. századi mongol fordítását adták ki: Sergüleg 2013.

⁶ Wittfogel – Feng 1944: 59.

területekről érkezett, két ellenséges megyét kibékített, majd törvényt adott nekik, ezzel alapozta meg a hatalmát.⁷ Se a kitajoknál, se a dzsürcsenekkel kapcsolatban nem esik arról szó, hogy egy korábbi dinasztia örökösei lennének, hatalmukat egy korábbi dinasztiára vezetnék vissza.

A 12. és 13. század fordulóján Dzsingisz kán (1162–1227) egyesítette a különböző belső-ázsiai törzseket, majd 1206-ban nagykánná emelik, s egy hatalmas birodalmat hoz létre szinte a semmiből. Korán árvaságra jutván a hatalmát nem örökölte, hanem szerezte. A Dzsingisz kán halála után összeállított *A mongolok titkos története* címmel ránk maradt mű az uralkodó őisével kezdődik – aki a monda szerint egy szürke farkas és egy rőtes szarvasünnő nászából született –, majd egy genealógiai tábla után a kán életével foglalkozik részletesen. A korábbi népek és birodalmak teljesen kimaradtak a mongolok történeti érdeklődéséből. A mongol kánok európai uralkodóknak küldött leveleiben sem szerepelnek se a hunok, se más korábbi birodalom.⁸

A Dzsingisz kán alapította Mongol Birodalom már az unokái korára szétesett: darabjai közül legtovább a kínai központtal alapított Yuan-dinasztia maradt fenn, amelynek 1368-as bukását követően a mongolok visszamenekültek a pusztákra. Belső-Ázsiában a következő századok rendezetlen politikai helyzete sem kedvezett az írott szövegek fennmaradásának, illetve gyarapodásának. A 16. század végén a mongolokat elérte a buddhista térítés újabb hulláma, ami az írásbeliség fellendülésével járt, önmagában már az is erénynek számított, hogy ha lemásoltak vagy birtokoltak egy-egy buddhista szöveget, ez áttételesen jó hatással volt a történeti művek írására és másolására is. A 17. század elején a Góbitól délre lakó, majd a század végén a Góbitól északra lakó mongolok is fokozatosan mandzsu fennhatóság alá kerültek. Nyugalmas időszak következett, ami nagy segítség volt az írásbeli művek keletkezésében és fennmaradásában.

Bár mongol történeti művek már a 13. században is születtek, csak a 17. századtól kezdve maradtak fenn kéziratokban. A korábbi művek ezekbe bedolgozva hagyományozódtak napjainkig. Általános jellemzője a mongol történeti műveknek, hogy egy kivétellel⁹ csak kéziratban terjedtek, és nagy hangsúlyt

⁷ Sergüleg 2013: 3–5.

⁸ Tumurtogoo – Cecegdari 2006: 150–156. Magyarul Gűjük kán IV. Ince pápához és Ögödej IV. Bélához írt levele olvasható: Nagy Balázs 2003: 74, 125. (Ez utóbbi Julianus barát jelentésében maradt az utókorra).

⁹ Az egyetlen kivétel az 1777-ben mandzsu császári parancsra kinyomtatott *Erdeni-yin tobci* című mű volt, amelyet 1662-ben fejezett be Szagan Szecszen (Buu Šan 2013: 417). Ez a leggyakrabban idézett munka, mivel ehhez a nyomtatott műhöz a mandzsu korban könnyű volt hozzáférni.

fektettek a genealógiára. A mongol elit Dzsingisz kántól eredeztette magát, emiatt a történeti művek fókusza is a nagy uralkodóra irányult. A szerzők nagy része dzsingsizida vagy más előkelőség volt. A genealógiára való figyelem a buddhista szemlélettel együtt azt eredményezte, hogy Dzsingisz kán családfáját egészen az első indiai uralkodóig vezették vissza, akinek a leszármazottai közé tartozott Buddha és a tibeti uralkodók is. A történeti művek elsősorban a kánokkal és az ellittel foglalkoztak, a köznép sorsa teljesen kimaradt belőlük.

A mandzsuk birodalmuk (1644–1911) központjának Pekinget tették meg, s ők maguk csak egy szűk elitet alkottak a nagyrészt kínaiakból álló lakosság között, így nem tudták elkerülni a sinizálódást. A kínai nyelv és kultúra egyre inkább teret hódított, sok művet le is fordítottak mandzsu nyelvre. A közigazgatás mandzsu nyelven folyt, a mongol előkelőkkel elsősorban ezen a nyelven tartotta az udvar a kapcsolatot. A közigazgatásban dolgozó, illetve a császár környezetében gyakran tartózkodó mongolok a kínai nyelvet is megtanulták, így betekintést nyerhettek a kínai történeti művekbe eredeti vagy mandzsu nyelven.

A dzsingsizida Szagan Szecsen (Sayang Secen, 1604–1669) 1662-ben fejezte be *Erdeni-yin tobci* (*Drágakő-olvasófüzér*) című mongol történeti művét, amelyben az indiai és tibeti uralkodók története után a mongol történelem következik. Dzsingisz kán mondabeli felmenője, aki korábban egy szürke farkas volt, most az egyik tibeti uralkodó legkisebb fiaként jelenik meg: elhagyja Tibetet és mongol területre érkezik, ahol a *bida* nevű nép él, akik miután tudomást szereztek előkelő származásáról, uralkodójukká emelik.¹⁰ (A korábbi művekben a *bida* szó helyett a *jad* szó szerepelt,¹¹ ami idegent, idegen népet jelent;¹² se a hunokat nem jelölte, se más népet.) Ez a *bida* nevű nép tulajdonképpen fonetikus átírása a kínai 'északi barbár' (*beidi* 北狄) kifejezésnek,¹³ amely először a kínai Zhou-dinasztia (i. e. 1045–221) korában tűnik fel. Ez volt a belső-ázsiai nomádok gyűjtőneve a következő évszázadokban is, azaz a hunok is ide tartoztak. Tehát Dzsingisz kán őse az északi, régen hunoknak is nevezett barbárokon kezdett uralkodni. Azonban ha megnézzük a mongol szótárakat, akkor azt látjuk, hogy ez a *bida* szó teljesen hiányzik belőlük, ami mutatja a szó idegenségét és a nyelvben nem elterjedt voltát. Különböző történeti művekben viszont felbukkan a *bida* szó (*bide*, *bede* stb. alakban), s a szövegekörnyezetből úgy tűnik, hogy leginkább 'nomád nép'

¹⁰ Haenisch 1959: 49.

¹¹ Choimaa 2002: 31, Shagdarsüreng – Seong-Gyu 2002: 10, Vietze – Lubsang 1992: 3.

¹² Bese 1988: 23–24.

¹³ Coyiji 1999a: 4.

ként lehetne értelmezni. Szagan Szecsen művében a *bida* és a mongol nép közötti kapcsolatra egy egészen újszerű koncepciót dolgozott ki: a mongolokat 1206-ig egyszerűen csak *bidának* hívták, majd Dzsingisz nagykánna választásakor (1206) parancsot adott, hogy a *bida* népet onnan kezdve nevezzék mongolnak.¹⁴ A későbbi szerzők nem vették át ezt a nézetet. Annak ellenére, hogy Szagan Szecsen munkájából le lehet vezetni a hun–mongol rokonságot, mégsem tekinthetjük őt a hun–mongol rokonság tétel kimondójának, mert a *bida* szó kapcsán senki sem asszociált a hunokra, így senki sem tekintette a hunokat a mongolok őseinek.

Az előkelő származású Gombodzsav (Гомбожав, 18. század első felében alkotott) 1725-ben fejezte be a *Fangy-a-yin urusqal* (*A Gangesz folyása*) című művét, ebben a *bida* népet (északi barbárokat/nomádokat) azonosítja a *jaddal*,¹⁵ ami, ahogy fentebb olvashattuk, idegeneket jelentett. Gombodzsav írt egy tibeti nyelvű munkát is, amely bemutatja a buddhista vallás kínai területeken való elterjedését. Ebben a hunoktól kezdve az összes északi nomád népet a mongolokkal azonosítja.¹⁶

Kínai forrásokban szerepel egy bizonyos „aranyember”, amelyet a hunoktól zsákmányoltak, ezt Buddha-szoborként próbálta azonosítani a 18. század eleji mongol értelmiség egy része.¹⁷ Az azonosítás alapja a Han-dinasztiabeli 漢 (i. e. 206 – i. sz. 220) Ming 明 császár (uralk. i. sz. 58–75) álmában megjelenő aranyló lény volt,¹⁸ amely Buddhát szimbolizálta, jelezvén a buddhista vallás Kínába való érkezését. A hunoktól zsákmányolt aranyembert ennek nyomán kapcsolták össze Buddhával,¹⁹ és a mongol buddhizmus eredetének keresésekor ennek nyomán jelent meg a hun–mongol azonosság elmélete, aminek alapja a két nép lakhelyének és életmódjának azonossága lehetett. A Kék-tavi mongol Isbaldzsúr (Isibaljur, 1704–1788) a buddhista vallás történetét összefoglaló tibeti nyelven megírt művében a mongol buddhizmus eredetével kapcsolatban a fent említett aranyembert a mongoloktól zsákmányolt buddha-szoborként írja le, a hunokat egyértelműen mongoloknak tartotta.²⁰ Azonban ez a nézet mongol nyelvű művekben csak a 18. században jelenik meg először.

¹⁴ Haenisch 1959: 63.

¹⁵ Coyiji 1999a: 4.

¹⁶ Uspensky 2005: 236–241.

¹⁷ Bulay 2003: 2. köt. 112 skk.

¹⁸ Vasziljev 1977: 254–255.

¹⁹ Bulay 2003: 2. köt. 115. Ming császár álma mongol nyelven először a Pekingben kinyomatott (1717–1720) *Kandzsúr* utószavában jelenik meg (idézi: Ligeti 1942: 331).

²⁰ Cenggel 1993: 739.

1775-ben fejezte be a dzsingiszida Rasipuncug (Rasipuncuy, 18. század második felében alkotott) *Bolor erike* (*Kristály-olvasófüzér*) című történeti művét, amelyben a kezdetektől foglalkozik a mongol történelemmel. A mű elején a mongolok eredetével kapcsolatban először tűnik fel mongol nyelven a hun–mongol azonosság elmélete: „Általában a kínai történeti munkákban a mi mongol nemzetünket néha *siyan yün*, néha *siüing nu* [= xiongnu, ázsiai hun] és más különböző neveken nevezték.”²¹ Pár sorral később ezt olvashatjuk: „A mi mongol nemzetünknek nincsenek régi történeti feljegyzései, emiatt nincs lehetőség arra, hogy bármilyen eseményről tudomást szerezzünk. Csupán a kínai nyelvről mandzsura fordított *Enciklopédiában*²² és más hasonló művekben van feljegyezve, hogy a Zhou-dinasztiától kezdve a mongolok sokszor, időről időre hadra keltek, és a kínaiakkal hadat viseltek, győzedelmeskedtek, illetve legyőzettek.”²³ Azaz Rasipuncug koncepciója szerint egyetlen nomád nép létezett ősidők óta, ők folyamatosan hadat viseltek a kínai területekkel szemben. Ez a nép valójában a mongol volt, csak korábban más néven nevezték. A hun–mongol rokonság egyértelmű és világos.

Rasipuncug a többi kortárs mongol történetíróhoz hasonlóan Dzsingisz kán családfáját Indiába, az első indiai uralkodóig vezette vissza. Az uralkodócsalád nem a népből származik, hanem idegen eredetű. Tehát nézete szerint a mongol népet, akik azonosak a hunokkal, egy idegen eredetű dinasztia tagjai, az Indiából származó dzsingiszidák uralták. A 17. századtól a mandzsu birodalom keretei között élő mongolok ugyanezt látták: a nagyon vékony, idegen (mandzsu) uralkodórétég uralkodott a kínai nép felett. Rasipuncug művében ezzel kapcsolatban azt írja, hogy amíg Indiában négy kaszt volt, a mongoloknál csak egy, és hiányzik az uralkodói réteg. Számára teljesen természetes volt, hogy a köznép és az uralkodórétég elkülönül. A helyi köznépet egy idegen eredetű uralkodócsalád irányítja.²⁴

Rasipuncug nézete a köznép, azaz a mongolok eredetéről nem terjedt el. Ebben az is közrejátszhatott, hogy a többi mongol történeti műhöz hasonlóan az ő műve is csak kéziratban hagyományozódott, így eleve nem juthatott el sok olvasóhoz.

²¹ *Yerü kitad-un sudur bicig-üü-dür man-u mongyol ulus-i jarim üy-e-dür siyan yün . jarim üy-e-dür siüing nu kemekü terigüiten öber öber-e ner-e-ber dayudaysan* (Kökenöndör 2000: 4–5).

²² Az *Enciklopédia* egy kínai történeti műre, a *Zizhi tongjianre* 資治通鑑 utal. Ezt 1084-ben nyomtatták ki, és a i. e. 403-tól i. sz. 959-ig tartó történelmet foglalta össze 294 kötetben. 1664-ben adták ki 80 kötetben a mandzsu fordítást *Hafu buleku bithe* címen.

²³ *Man-u mongyol ulus-un uridaki sudur bicig-nügiüü ügei-yin tulada yambarba yabudal-i olju medekü yajar ügei .. yayca kitad-aca manjucilaysan nebterkei toli jerge-yin bicig-üü-ün dotora . jeo ulus-aca inaysi mongyol ulus cay cay-tur cerig oroju kitad ulus-luy-a bailduju dailuysan ba dayilduysan yabudal olan bui.* (Kökenöndör 2000: 6).

²⁴ Kökenöndör 2000: 12.

Másrészt egy szűk írástudó réteget leszámítva a hun nép teljesen ismeretlen volt a mongolok számára. A későbbi művekben a figyelem továbbra is az uralkodóház családfájára irányult, a köznép eredetével szinte senki sem foglalkozott. Ez azt jelenti, hogy a mongolság eredetére igazából senki sem volt kíváncsi, így nem is foglalkoztak vele, ennek következtében a hun–mongol rokonság kérdésére nem fordítottak kiemelt figyelmet.

1817-ben Na Ta befejezte az *Altan erike (Arany-olvasófüzér)* című történeti munkáját, amelynek fókuszában a mongol buddhizmus története állt. Ebben egy kínai történeti művet idéz, amelyről csak annyi információt ad, hogy a Han-dinasztia időszakából származik,²⁵ e szerint: „[A kínaiak] végül legyőzték a mongolokat. A mongol kincsek között Sákjamuni hatalmas aranszobrát találták.”²⁶ A száz évvel korábban felbukkant aranyember – aranybuddha azonosítás itt jelenik meg először mongol nyelven. Na Ta számára teljesen egyértelmű, hogy a mongol pusztán időtlen idők óta mongolok éltek, akik mongol nyelven is beszéltek. Xuanzang 玄奘 (i. sz. 602–664) szerzetessel is foglalkozik, az ő idejében, azaz a 7. században is mongolok laktak a későbbi mongol pusztákon, ezt nyelvi adatokkal is próbálja alátámasztani²⁷ (ez távolról emlékeztet magyar kortársának, Horvát Istvánnak [1784–1846] nyelvészeti munkásságára²⁸). Na Ta elképzelése az aranyemberről és Xuanzangnak a mongol uralkodóval való találkozása későbbi művekben is megjelenik, például Dzsimbadordzs 1849-ben befejezett *Bolor toli (Kristálytükör)* című művében.²⁹

A hun–mongol rokonság alapja az azonos élettér és életmód volt, amit végső soron a kínai történeti munkákra alapoztak, csak a 17–18. században tűnt fel a mongol történeti művek lapjain. Valószínűleg a mongol írástudók el sem tudták

²⁵ *Qan ulus-un üy-e-yin bicig* (Coyiji 1999b: 14).

²⁶ *Ecüs-dür mongyol-i ilyabai ... mongyol-un ed dotor-a sikimuni-yin altan bey-e nigen yekesiγ-yi olju* (Coyiji 1999b: 14).

²⁷ „*A Dzsang Nak Csoj Dzsüing* című, kínaiakról szóló műben az áll, hogy két magadai mester, Rabakara Matara és Od Csüing, Xuanzang szerzetessel, aki Tang Szang láma néven vált ismertté, mongol földre jött. A mongol Je Keo Ko Nan kán mesterei lettek. Ebben a részben a Je Keo az a Jeké [= yeke, nagy/hatalmas], a Ko Nan pedig a kagán [= qayan, kán/uralkodó] mongol szó. A kínai szövegben eltorzul a kiejtés, ezért lettek ilyenek a szavak. [...] Egyértelmű, hogy abban az időben a mongolok sok törzse, területe egy nagy birodalom volt, és a beszélt nyelvük is a mostani mongol nyelvünkhöz volt hasonló.” (Jan nak’ coi jüing [= rgya nag chos’ byung] kemekü nanggyiad yosun-u sudur mak’ada-yin oron-u bayši rabak’ar-a matara-kiged od cüing kemekü ba tang sang lama kemen aldarsiγsan quwan cang bayši-tan mongyol oron-dur ögede bolun mongyol-un ye keo qo nan qayan-u takil-un oron bolbai kemegsen-u ye keo kemegsen inu yeke . ko nan kemegsen inu qayan kemegsen mongyol üge . kitad bicig-tür ayas ebderejü teyimü ner-e boluγsan [...] tere cay-tur tende mongyol olan ayimaγ nutuγ yeke ulus mayad bui büged kelekü üge cü edüge man-u endeki mongyol ügen-dür adali metü, Coyiji 1999b: 14–15).

²⁸ Vásáry 1980: 20.

²⁹ Liu 1984: 238, 255–256.

képzelné azt, hogy előttük más is élt volna a belső-ázsiai füves pusztán; sem a türk, sem az avar, sem az ujgur (stb.) birodalom/nép nem jelenik meg, még az említés szintjén sem. Nem csoda tehát, hogy némely történetíró minden korábbi népet egyszerűen mongolnak nevezett.

A történeti művek lapjai mellett más érvek is szólnak a mongolok hun tudatának hiányáról: a mongol (uralkodó)ősöknek bemutatott áldozatok középpontjában például Dzsingisz állt, mellette testvéreinek, egyes hadvezéreinek és némely későbbi kánnak is volt kultusza, azonban Dzsingisz őseinek nem. A hun uralkodókról senki sem emlékezett meg, ahogy más korábbi dinasztiák uralkodóiról sem.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a belső-ázsiai nomád birodalmak mindig új lappal kezdték a történelmüket, az éppen regnáló dinasztia egyrészt nem vállalt közösséget a korábbiakkal, másrészt nem is érdekelték őket a korábbi korok. A hunok teljesen hiányoznak a későbbi népek emlékezetéből. A legkorábbi mongol művekben, levelekben sem a hunok, sem más korábbi népek nem tűnnek fel. A 17–18. században a mongolok a kínai feljegyzések nyomán szereznek tudomást a hunokról. A 17. században tűnik fel az a gondolat, hogy a mongol uralkodók Indiából származnak, és az északi barbárok, akik közé a hunok is beletartoztak, választják Dzsingisz őst uralkodójuknak. Ebből azonban aligha gondolta bárki is, hogy a hunok és a mongolok rokonságban lennének egymással. Rasipuncug az 1775-ben befejezett mongol történeti művében írja le először, hogy a mongolokat régen hunoknak is nevezték – ezzel a kijelentéssel megtörtént az azonosítás, viszont ez a nézet nem vert gyökeret a későbbi történeti művek lapjain. Ennek egyik oka az lehetett, hogy a történetírók elsősorban a mongol uralkodók családfájára koncentráltak, ami nem a hunokhoz, hanem nézetük szerint Indiába vezetett.³⁰

³⁰ A hun–mongol rokonság kapcsán óhatatlanul felmerül a hun–magyar rokonság kérdése is. Ezt legutóbb Veszprémy László (Veszprémy 2013) járta körbe; nézete szerint 1200 körülre már volt hun hagyomány a magyar köztudatban, azonban nyitva hagyja a kérdést, hogy ez a hagyomány a honfoglalás előtti időkre vezethető-e vissza vagy sem. Máshogy feltéve a kérdést: vajon a hun hagyomány belső avagy külső keletkezésű-e. A válasz megadásához hozzásegíthet a hun–mongol rokonság kérdése és más, belső-ázsiai analógiák. Elmondható, hogy egy újonnan alapított birodalom a bemutatott példák alapján tiszta lappal kezdi a történelmet, a korábbi népekről, birodalmakról egyáltalán nem vesz tudomást. Az alapító dinasztia tagjait kizárólag a saját családjának/nemzetiségének őse érdekli. Ha elfogadjuk azt, hogy a magyar állam, vagy inkább törzsszövetség a Kárpátoktól keletre elterülő füves pusztán született, sztyeppe kulturális háttérrel, akkor feltételezhetjük, hogy az Árpád-ház is új lappal kívánta kezdeni a történelmet. Ahogyan a mongolok is idegen írásművekből szereztek tudomást a lakhelyükön korábban élt hunokról, és született meg a hun–mongol rokonság elmélete, úgy a magyar krónikások is idegen művekből, külső hagyományból ismerhették meg a hunokat, és emelték be őket a magyar történelem első lapjaira. Ahogyan Dzsingisz kán családfáját a buddhista írástudók Indiába vezették vissza, úgy Árpád családfáját a keresztény krónikás Noéig rajzolta meg.

Elsődleges források

- Cenggel (kiad.) 1993. *Isibaljur-un Burqan-u šasin-u teüke* [Isbaldzsur, *A Buddhista vallás története*]. [h. n.]: Öbör Mongγol-un arad-un keblel-ün qoriy-a.
- Choimaa (kiad.) 2002. *Qad-un ündüsiin quriyangγui altan tobci (textological study)*. Ulaanbaatar: Centre for Mongolian Studies, NUM.
- Coyiji (kiad.) 1999a. [Gombojab:] *Fangγ-a-yin urusqal* [Gombodzsav, *A Gangesz folyása*]. [h. n.]: Öbör Mongγol-un arad-un keblel-ün qoriy-a.
- Coyiji (kiad.) 1999b. [Na Ta:] *Altan erike* [Na Ta, *Arany-olvasófűzér*]. [h. n.]: Öbör Mongγol-un arad-un keblel-ün qoriy-a.
- Haenisch, Erich (ed.) 1959. *Der Kienlung-Druck des mongolischen Geschichtswerkes Erdeni yin tobci von Sağang Secen*. Wiesbaden: F. Steiner.
- Kökenöndör (kiad.) 2000. [Rasipuncuγ:] *Bolor erike*. [Rasipuncug, *Kristály-olvasófűzér*]. [h. n.]: Öbör Mongγol-un arad-un keblel-ün qoriy-a.
- Liu Jin Süwe (kiad.) 1984. [Jimbadorji:] *Bolor toli* [Dzsimbadordzs, *Kristálytükör*]. Ündüsten-ü keblel-ün qoriy-a.
- Sergüleng (kiad.) 2013. *Altan ulus-un teüke*. [Az *Arany-birodalom* [= Jin birodalom, 1125–1237] *története*]. [h. n.]: Öbör Mongγol-un arad-un keblel-ün qoriy-a.
- Tumurtogoo, D. – Cecegdari, G. (eds.) 2006. *Mongolian monuments in Uighur-Mongolian script (XIII–XIV centuries)*. Taipei: Institute of Linguistics, Academia Sinica.
- Ts. Shagdarsüreng – Lee Seong-Gyu (kiad.) 2002. *Byamba-yin Asarayci neretü(-yin) teüke (Textological study)*. Ulaanbaatar: Centre for Mongol Studies, NUM.
- Vietze, Hans-Peter – Lubsang, Gendeng (kiad.) 1992. *Altan Tobči – Eine mongolische Chronik des XVII. Jahrhunderts von Blo bzan bstan 'jin. Text und Index*. Tokyo: Institute for the Study of Languages and Cultures of Asia and Africa.

Hivatkozott szakirodalom

- Bese Lajos 1988. „On Some Ethnic Names in the 13th Century Inner-Asia.” *Acta Orientalia Hung.* 42: 17–42.
- Bulay 2003. *Šasin surtaqun* [Vallások és tanításaik]. [h. n.]: Öbör Mongγol-un arad-un keblel-ün qoriy-a.
- Buu Šan, Qasgerel 2013. *Cing ulus-un üy-e-yin Mongγol keblel-ün soyul sudulul* [Tanulmány a mandzsu-kori mongol könyvnyomtatás kultúrájáról]. Liyooning-ün ündüsten-ü qoriy-a.
- Gelegdorj Eregzen (ed.) 2011. *Treasures of the Xiongnu*. Ulaanbaatar.
- Györffy György (szerk.) 2002. *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Ligeti Lajos (ford.) 1962. *A mongolok titkos története*. Budapest: Gondolat. (Második kiadás: Budapest: Osiris, 2003).
- Ligeti, Louis 1942. *Catalogue du Kanjur Mongol Imprimé*. Budapest: Sociétés Körösi Csoma.
- Uspensky, Valdimir 2005. „Ancient history of the Mongols according to Gombojab, an eighteen century Mongolian historian.” *Rocznik Orientalistyczny* 58: 236–241.
- Vásáry István 1980. „Őstörténet és nemzeti tudat a reformkorban.” *Irodalomtörténeti Közlemények* 84. 15–25. (A tanulmány megjelent még: Vásáry István: *Magyar őshazák és magyar őstörténészek*. Budapest: Balassi Kiadó, 161–174.)
- Vasziljev, L. Sz. 1977. *Kultuszok, vallások és hagyományok Kínában*. Budapest: Gondolat.
- Veszprémy László 2013. „A magyarországi hun hagyomány legkorábbi írott forrásai és európai kapcsolatuk.” *Acta Historica* 135: 25–44.
- Wittfogel, Karl A. – Feng Chia-Sheng (transl.) 1949. *History of Chinese Society: Liao (907–1125)*. (Transactions of the American Philosophical Society 36.) Philadelphia: American Philosophical Society.